

Neovisno o tome kako ćemo odgovoriti na ova pitanja, Skledarov je uradak na zavidnoj misaonoj razini. Autor se dokazuje kao veoma informirani znalac i ujedno mislilac od formata. To dolazi, primjera radi, u raspravi »Filozofija čovjeka«, posvećenoj izgradnji nacrtaja jedne *egzistencijalne antropologije*. Ideja egzistencijalne antropologije polazi od konstitutivne značajke ljudske egzistencije, koja se sastoji u samointerpretaciji, čime su obuhvaćeni tumačenje smisla ljudskog opstanka, identiteta, sreće, sudbine, itd. Zadaća istinske filozofije sastoji se u tome da razumije bit čovjeka u slobodi, što je nedosežno ukoliko se ostane na razini objektivističkih znanstvenih kategorija i metoda. Čovjek, naime, nije samo *ratio*, naglašuje autor. No, kao što ga se ne može ispravno i potpuno protumačiti samo u kategorijama biologije, tako je podjednako nedostatna i teologija.

Tematizirajući odnos etike i politike u kontekstu zalaganja za uspostavljanje demokratskog poretka, Skledar se posebno oslanja na Kanta, te naglašuje aktualnost sintagme »demokratska punoljetnost naroda«. No, i filozofija imade tu svoje mjesto: filozofsko-antropološko i etičko mišljenje čine sastavnicu svakog povijesnog i socijalno-kulturnog sklopa. Pritom ne treba zanemariti zadaću konkretnih filozofa i drugih humanističkih intelektualaca, da se kao ljudi uma i dijaloga javno angažiraju, u prvome redu duhovno i moralno, zalažući se za opće dobro, slobodu i ljudska prava.

Posebno je zanimljiv ogled pod naslovom »Filozofija i povijesni život«. Polazeći od postavke da su filozofija i njezina povijest bitno povezane s društveno-povijesnim svijetom i njegovim mijenama, autor upućuje na pozvanost filozofa kao nositelja naravnog dara uma da razlikuju bitno od nebitnoga, kao i istinu od zablude, kako bi se povijesna misao mogla pretočiti u čin i u praktičko djelotvorenje: »Praksa pak njihova (praktičkih ideja i stvaralaštva, op. a.) ozbiljenja nemoguća je bez zamisli i vizija teorije koje se, međutim, iako iz životne prakse izviru i u nju uviru, u njoj bez ostatka ne iscrpljuju« (str. 55). Može biti upitno Skledarovo u osnovi metafizičko utemeljenje teorije i prakse u bitku/temelju svijeta i povijesti, ali snaga njegova propitivanja mogućnosti ozbiljenja filozofije bitno nadmašuje i odlučno ukida to problematično metafizičko polazište. Vrijedi spomenuti i njegovo upozorenje na opasnost od ideologizacije obzorja mogućeg carstva slobode na temelju mitologije budućnosti. U svakom slučaju, Skledar se u ovom radu – kao i u drugim ogledima – iskazuje kao povijesni misli-

lac, koji je tek mjestimično sklon padu na razinu metafizike.

U knjizi autor također filozofski tematizira pitanja tehnike, kulture, teologije i dijaloga, kao i filozofsku misao suvremenih domaćih i stranih autora, kao što su L. Veljak, Ž. Škuljević, I. Cifrić, E. Kale, M. Segalen, H. Burger, itd. Napisana na pregledan i zanimljiv način, ova nova knjiga Nikole Skledara predstavlja značajan doprinos suvremenoj filozofiji, a činjenica da je objavljena u susjednoj zemlji zaslužuje posebnu pozornost: filozof dijaloga na taj se način iskazuje i kao praktičar susreta i intelektualne razmjene. Ipak je šteta što će ova vrsna knjiga u autorovoj domovini zbog te (inače pohvalne) činjenice proći manje zasluženog nego što zaslužuje.

Zvonko Šundov

Zoran Vidojević

Kuda vodi globalizacija

IP »Filip Višnjić« – Institut društvenih nauka, Beograd 2005.

Bibliografija o fenomenu globalizacije svakim danom postaje, zahvaljujući svojem multiplikiranju, sve nepreglednija. Razumljivo je da su djela posvećena globalizaciji izrazito heterogena, kako u disciplinarnom, metodološkom i kvalitativnom, tako i u orijentacijskom (pa i vrijednosnom i svjetonazornom) pogledu. Jedan od kvalitetnijih recentnih priloga spomenutoj bibliografiji predstavlja monografija beogradskog sociologa Zorana Vidojevića, nekadašnjeg profesora na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zadru. Premda sociolog (ili možda baš zato što se može definirati kao vrstan sociolog), autor u svojoj 418 stranica opsežnoj knjizi njeguje izrazito interdisciplinarnan pristup istraživanom fenomenu, što je već dovoljan razlog da se tom djelu posveti stanovita pozornost. No, popis dobrih strana kojima se odlikuje ova knjiga ne završava na interdisciplinarnosti pristupa, već obuhvaća i druge vrline, u prvom redu sustavnost i preciznost zahvaćanja više no kompleksnog predmeta svojeg istraživanja.

O sadržaju knjige najbolje govore naslovi njezinih jedanaest poglavlja: 1 »Šta je globalizacija i u čemu je njena epohalnost«, 2 »Globalizacija kao dokaz trijumfa i krize jednog

tipa civilizacije«, 3. »Moć i granice globalizacije«, 4. »Globalizacija, regionalizacija i fragmentacija – mogućnost novih svjetskih sukoba«, 5. »Globalizacija demokracije i demokratizacija globalizacije«, 6. »'Balkanizacija' i svjetsko-historijski kontekst moći«, 7. »Liberalni totalitarizam«, 8. »Sila iznad prava«, 9. »Globalizacija kao bitna komponenta tranzicije«, 10. »Tranzicija i globalizacija u Srbiji«, 11. »Završna razmatranja: Svijet na sudbomosnoj prekretnici«.

Polazeći od općepoznate, zdravorazumske, danas već sasvim trivijalne tvrdnje prema kojoj je globalizacija složen i proturječan proces, Vidojević uvodno opovrgava smislenost bipolarnoga (tj. manihejskom logikom obilježenog) pristupa fenomenu. Globalizacija je, naime, i mit i zbilja, a ona, jednako kao i sama civilizacija, nije determinirana jednim jedinim ishodom aktualnih procesa. Stoga bi teorijska analiza morala uočiti konkretno-historijsko polje mogućih učinaka globalizacije i naznačiti pod kojim su uvjetima i s kakvim akterima mogući najpoželjniji ishodi globalizacije. Sam pojam autor definira kao proces i sistem konfliktnog povezivanja svijeta primarno određen planetarizacijom kapitala, te interesima, utjecajem i silom najmoćnijih multinacionalnih korporacija i nacionalnih država (u prvom redu, dakako, Sjedinjenih Američkih Država), a koja sadrži različite dimenzije: od ekonomijske, tehnološke i političke, pa sve do kulturne i sportske. Te se dimenzije isprepliću, tvoreći protuslovno i u sebi konfliktno polje sila u kojem nestaju nasljedene granice između ekonomije, politike, ideologije i kulture. Globalizacija je, među ostalim, i objektivizacija ideje i mita svjetskog slobodnog tržišta, u naglašenom obliku vezanog uz ideologiju neoliberalizma, ali utemeljenog u samoj logici modernog kapitalizma.

Među elementima što sačinjavaju povijesno-filozofijsku dimenziju Vidojevićeva pristupa pitanju o globalizaciji, a ta je dimenzija prisutna u izraženijem ili manje izraženom obliku praktično u svakom potpoglavlju knjige, ističu se dva poglavlja: »Globalizacija kao dokaz trijumfa i krize jednog tipa civilizacije« (posebno prvo potpoglavlje »Globalizacija i pitanje historijskog napretka«) i »Završna razmatranja« (uključujući, napose, potpoglavlje pod zanimljivim naslovom »Magla budućnosti«). S pravom povezujući »projekt sadašnje globalizacije« (vjerojatno bi bilo preciznije reći: dominantan nacrt upravljanja procesom globalizacije u cilju njegova profiliranja u skladu sa stanovitom vizijom poželjnog oblika svijeta i, dakako, u skladu s određenim interesima i interesnim mrežama) s nepro-

blematiziranim i u konačnici ideologijskim pojmom napretka, koji se temelji na ekonomijskom i tehnološkom rastu (ako ne i svodi na taj rast), on upućuje na povijesnu pravocrtnost takvog pojma i suprotstavlja mu ideju napretka koja se odnosi na cjelokupnost društvenog razvitka, obogaćivanje slobode, te porast u sferi uvjeta ljudskog života i samostvaralaštva. Kritike koje su nekoć formulirane u odnosu na spomenuti redukcionistički pojam napretka (Taylor, Baumann, A. Heller, itd.) u osnovi se odnose i na proces globalizacije. Posebice to važi u sklopu uvida da su vodeće teorije globalizacije utemeljene na ideologiji liberalnog hiper-optimizma i nošene vizijom neprekidna ekonomijsko-tehnološkog rasta. Problem koji se autoru tu nameće predstavlja aktualizaciju pojma *napredak lišen značenja* koji je formulirao Max Weber i oblikuje se, među ostalima, i posredstvom niza pitanja: Ako je globalizacija antagonističko povezivanje svijeta, u čijem su središtu tehnologija i ekonomija, zar je to povezivanje svrha za sebe? Radi čega i radi koga se ono ostvaruje? Kakav je njegov ljudski smisao? Sva su ta pitanja postavljena na podlozi uvida u izrazitu nepravednost raspodjele pozitivnih efekata globalizacije, koja se očituje u suprotnosti tzv. dobitničkih i tzv. gubitničkih zemalja i naroda, korisnika i žrtava tog procesa.

No, takvo postavljanje antiteze dobitnika i gubitnika može se ocijeniti kao isuviše plošno: nedvojbeno je da se skupina od sedam najrazvijenijih zemalja svijeta može uvrstiti među dobitnike, ali to ne implicira da se cjelokupno stanovništvo (i svaka od institucija i drugih socijalnih entiteta) u tim zemljama smije linearno uvrstiti u dobitničku skupinu; važi i obrnuto: nisu svi koji žive u gubitničkim zemljama ili pripadaju »gubitničkim narodima« u bilo kojem pogledu doista i gubitnici. Druga primjedba vezana uz ova razmatranja povijesnog smisla globalizacije odnosi se na dilemu između tzv. vesternizacije i tzv. isternizacije (krajnje nezgrapni termini!), koja je u svakom slučaju nategnuta, a njezina racionalna srž, pitanje znači li unifikacija svijeta to da će sutra svijet biti kopija danas najrazvijenije zemlje, sasvim se sigurno ne može razriješiti optimističkim pozivanjem na rast gospodarske i političke moći Kine.

Važan moment Vidojevićevih razmatranja predstavlja razlikovanje dviju relativno razdvojenih sfera: prva se sfera temelji na imperativima tehnologije i privredne racionalnosti, te predstavlja sferu samoreproducirajuće nužnosti; druga sfera globalizacije jest subjektivna, a očituje se u slobodnom djelova-

nju u okviru nužnosti koju determinira prva sfera, te se iskazuje u likovima društvenih i političkih sukoba i kulturnih identiteta. Uvid u prvu sferu imao bi ulogu zaštite od voluntarizma, dok bi uvid u drugu sferu štitio od fatalizma, te potencijalno otvarao prostor potrage za alternativnom opstojećem liku globalizacije, alternativnom koja se mora utemeljiti na momentima nužnosti sadržanima u ekonomiji i tehnologiji. Valja pozdraviti autorovo odbacivanje lažne alternative između »zlog Zapada« i »duševnog Istoka«, toliko drage ljubiteljima »pravdoljubivog i solidarističkog slavensko-pravoslavnog, budističkog, hinduističkog, konfucijanskog ili kakvog drugog Istoka« – Istoka koji je uslijed dugotrajnosti despotskih i tiranskih poredaka okrutniji spram svojih naroda od Zapada.

Svijet kao cjelina u prvom je redu arena moći, interesa i sukoba, uvijek obilježena konkretnom hijerarhijom globalne moći (koja nije ništa nepromjenjivo), o čemu mora voditi računa svaka strategija društvenog razvitka u eri globalizacije koja pretendira na uspješnost. Sam autor nazire takvu strategiju u kombiniranju prilagodbe magistralnim trendovima, čuvanja državnog suvereniteta i njegovanja nacionalnih identiteta uz istovremenu otvorenost spram općeljudskih vrijednosti i spram civilizacijskog prožimanja. U zalaganju za očuvanje državnog suvereniteta, možemo naći jednu racionalnu srž: smislenost odbacivanja toga da se vlast u svojoj zemlji vrši po diktatu stranih država. No, Vidojević nije odgovorio na pitanje važi li to i u slučaju kumpirane ili tiranske vladavine, a osim svega služi se arhaičnim pojmom državnog suvereniteta, koji je danas apsolutno neprimjenjiv, a po pravilu služi za legitimiranje najgorih tiranskih režima i za sustavno izazivanje ksenofobije. Ako se ne želi zapostaviti potreba subjektivnosti gubitnika, velike većine poniženih, obespravljenih, ugnjetenih i suvišnih (i, u ukazivanju na važnost toga da se spomenuta potreba uzme u obzir, Vidojević je posve u pravu, kao i u svojem upozorenju prema kojemu se odgovor na globalizaciju izopačenog liberalizma može profilirati kao poništavanje individualnih građanskih prava i sloboda u ime mita države, nacije i monopola na istinu), onda bi razotkrivanje nužno manipulativnog značaja svake pripovijesti o državnom suverenitetu bilo vrijedan doprinos oblikovanju jedne totalno promašene alternative dominantnom liku globalizacije. Nažalost, to razotkrivanje izostaje, barem u dovoljno eksplicitnom obliku, a ima i elementa populističkog koketiranja s etnocentričkim predrasudama. Obnova ljevice, za koju

se Zoran Vidojević (oslanjajući se posebice na recentna promišljanja Ivana Kuvacića) posve legitimno zalaže, sasvim sigurno nije moguća ukoliko ona u sebi (ili čak i u svojoj matrici) integrira bilo kakve ostatke zloćudnih *ressentimenata* i pučkih predrasuda kakve su u zemljama ovog dijela svijeta posijali Miloševići i slični propagatori izolacije, samodostatnosti i lažnog domoljublja. Korjenito čišćenje teorije od produkata truleži jugoslavenske varijante realsocijalizma (socijalističkog samoupravljanja, itd.) – a to su u prvom redu etnocentričke predrasude – nužan je uvjet profiliranja takvog mišljenja koje bi bilo na razini epohalne odgovornosti i koje bi posjedovalo potencijal produktivnog sudioništva u oslobađanju od baštine zala kojima su u ovoj regiji bili popraćeni propast nekadašnjeg poretka i raspad bivše države. Usud Vidojevićeve ideje »inovativnog socijalizma« *a priori* ovisi o sposobnosti emancipacije od momenata te prošlosti, koji se nazrijevaju kroz ozlojeđenost zločinima što su ih drugi i moćniji počinili protiv malih i slabašnih, na temelju čega se čak oblikuje i stanovita hijerarhija zločina, s kojom se teško što smisleno može započeti.

Tek je na pretpostavkama jedne takve misaone i praktičke emancipacije moguće reprobematiziranje demokracije, liberalizma i socijalizma, koje bi bilo u stanju kritički promisliti sudbinu slobode u sklopu profita, nasilja, tehnologije, manipulacije i globalizacije. Prema Zoranu Vidojeviću, ove tri paradigme – demokracija, liberalizam i socijalizam, objedinjene i inovirane – mogu dati važne odgovore na neka od pitanja s kojima se suvremeni svijet suočuje (posebno njegov razvijeni dio). No, svi su ti odgovori tek parcijalni (što je vidljivo i u kontradiktornom karakteru Giddensova »trećeg puta«, koji predstavlja učinak pokušaja jednoga takvog inovativnog objedinjavanja); svijet će, uvijek na različite načine, čak i u najpovoljnijim okolnostima, biti konfliktna cjelina, obilježena istodobnim objedinjavanjima i razjedinjavanjima, što proizlazi i iz same ljudske prirode, rezignirano zaključuje autor. To, ipak, ne poništava smislenost anticipativne snage teorijske (u prvom redu filozofijsko-sociologijske) vizije boljeg svijeta, koja održava otvoren prostor za demokratski poredak u čijem bi središtu bile sloboda, autonomija i dostojanstvo svakog ljudskog bića – korigira on u zaključku knjige navedenu rezigniranost.

U cjelini gledano, knjiga Zorana Vidojevića, po svojoj sistematičnosti i promišljenosti problematike globalizacije, predstavlja jedan od (u međunarodnom kontekstu kvalitete defi-

niranih) vrsnijih priloga istraživanju i promišljanju epohe u kojoj živimo. Njezine problematične strane otvaraju prostor za diskusiju, koja sa svoje strane može predstavljati značajan poticaj produktivnog sučeljavanja s najkompleksnijim i najbolnijim pitanjima na globalnoj, ali i na specifično lokalnoj, odnosno regionalnoj razini. Ukratko, riječ je o djelu koje bezuvjetno zaslužuje punu pozornost.

Lino Veljak

Richard Wisser

O moći i spoznavanju

Prilog zadnjem utemeljenju filozofije i njezinom kompleksnom pitanju o Bogu-čovjeku-svijetu kod Nikole Kuzanskoga

Preveo i priredio Željko Pavić,
Naklada BREZA, Zagreb 2004.

Polazeći od stava da je *spoznavanje proizvodnje* i da čovjek može spoznati samo ono što je sam stvorio, Vico u svom djelu *De nostri temporis studiorum ratione* (1709.) dolazi do zaključka da spoznajemo geometrijsko zato što ga proizvodimo. Odatle slijedi da znanstvenoj spoznaji izmiče ono što ne možemo proizvesti, primjerice *fizikalni svijet* i *Bog*. Jedino *La Scienza Nuova* upućuje na područje koje je potpuno dostupno čovjeku, na »*mondo civile*«, ljudski svijet, jedini svijet »o kojem su ljudi mogli postići znanost zato što on utemeljuje ljude«. Sažeto rečeno, znanost je moguća samo u području ljudske kulture. No da je Vicoov argument moguće čitati u posve drugom smislu, pokazuje C. F. von Weizsäcker na primjeru prirodne znanosti: »*zato što možemo dokazati ono fizikalno, mi ga također možemo proizvesti*«. ¹ Međutim, do uvida da se može spoznati samo on što se može načiniti, mnogo prije Vicoa došao je Nikola Kuzanski, ali koji je iz »*docta ignorantia*« izvukao drukčije zaključke.

Prvi dio svoje knjige Wisser naslovljuje: »NEUOBİČAJENI NASLOV«: DOCTA IGNO-

RANTIA KAO IZRAZ NOVOG NAČINA MIŠLJENJA 1. *Neznanje kao strukturalna postavka ljudskog znanja i kao nemogućnost precizne spoznaje*. Stav Kuzanskog prema problemu spoznaje, prema mišljenju Ernsta Cassirera, kvalificira ga »kao prvog modernog mislioca«. ² »*Docta ignorantia*« nije samo jedan među drugim naslovima Nikole Kuzanskog već onaj koji daje cjelokupni nacrt njegove filozofije; sva su kasnija djela samo razvijanje onoga što je dano u »*docta ignorantia*«. Ono što Kuzanski želi znati jest, zašto je čisto znanje uvijek ujedno i čisto neznanje. Ono do čega je njemu stalo nije skeptički agnosticizam, već neznanje pokazati kao strukturalnu sastavnicu samoga znanja. Bitna razlika između Sokrata i Kuzanskog, prema Wisseru: »može se možda okarakterizirati ovako: dok se za Sokrata radi o znanju neznanja, Kuzanskom je stalo do znanja kao neznanja«. Njemu nije stalo do znanja u nikakvoj formi, pa bilo to i *znanje neznanja*, već do toga da *znanje neznanja* pretvori u *znanje kao neznanje*, tj. da je u pravom znanju uvijek već prisutno neznanje.

2. *Incomprehensibilitas istine kao temelj dinamike spoznaje*. Bog i čovjek mogu spoznati samo ono što stvaraju, za prvoga je to zbiljnost i priroda, za drugoga filozofija, znanost i umjetnost.

Drugi dio: ČOVJEK, BROJ I » TOČNA ISTINA«, BOG 1. *Značenje broja za spoznavanje i kao spoznaja*. Unatoč stavu da je Bog poznat jedino samome sebi, ne demoralizira Kuzanskog u njegovu nastojanju oko teologijskog, tj. oko problema zadnjeg utemeljenja i istine.

Nije nepoznata važnost broja u filozofiji Nikole Kuzanskoga; sam je ukazivao na svoje »jamce«: na Pitagoru, Platona, Aristotela, Boetija i Augustina. Izričito naglašuje da su brojevi proizvodi našeg duha, no pritom pravi razliku između broja koji izvire iz božanskog duha i matematskog broja (ljudskog broja), kao njegove odslike. U tom smislu Jaspers pravilno postavlja stvar kad kaže da je matematski svijet proizvod ljudskog duha, ali je sam ljudski duh s tom svojom sposobnošću proizvod Boga. To uostalom izražava temeljni stav (*verum idem factum*) koji čovjeka promatra kao tvorca i tvorevinu kulture i istodobno kao stvorenje Boga, koji je tvorca čovjeka i prirode. Ljudski duh (*mens*), koji je prema Kuzanskom dobio ime od mjerenja (*mensura*), tj. koji »mjeri pomoću samog sebe« (*De mente*) u svom svijetu, ljudskom svi-

1
Weizsäcker, 1947., str. 162.

2
Cassirer, 1927., str. 10.